

УДК 347.97

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.14>**Оксана Угриновська,**

канд. юрид. наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Львівського національного університету імені Івана Франка

Неля-Софія Трусевич,

магістрантка юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка

ОЦІНКА ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ: ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Стаття присвячена практичному застосуванню новел цивільного процесуального законодавства в інституті доказування з огляду на останні зміни. Основну увагу зосереджено на ключовому критерії оцінки доказів – допустимості доказів – та на його застосуванні судами станом на сьогодні. З'ясовано основні засади допустимості доказів та їх дотримання на прикладі судової практики.

Досліджено особливості допустимості електронних доказів як нового засобу доказування в світлі технологічного прогресу та причини їх відхилення судами. Визначено можливості впливу сторін на визнання доказів допустимими чи недопустимими та повноваження суду щодо перевірки позицій сторін. Порушено проблему визнання доказів, отриманих на тимчасово окупованих територіях, такими, що отримані у встановленому законодавством порядку. Наведено судову ілюстрацію можливості такого визнання відповідно до найвищих стандартів дотримання прав людини у складних політичних ситуаціях. Підкреслено вагомий поступ українського правосуддя щодо цього.

Також з'ясовано аспект застосування національними судами міжнародних принципів оцінки доказів з практичними прикладами позицій Європейського суду з прав людини. Зосереджено увагу на наданні міжнародними судами дискреції державі у встановленні власних критеріїв оцінки доказів, що не позбавляє контролю міжнародними арбітрами за їх дотриманням у разі виникнення підозри щодо порушення міжнародних норм.

Окреслено специфіку меж оцінки судових рішень судами апеляційної інстанції, а також обмеження, встановлені для касаційної інстанції. Наведено приклади з судової практики щодо застосування виняткового випадку прийняття судом нових доказів під час апеляційного провадження та відхилення таких під час касаційного провадження.

Загалом ґрунтовно досліджено основні проблеми допустимості доказів у цивільному процесі з огляду на безперервний процес змін як у законодавстві, так і на практиці та наведено шляхи вирішення їх судами під час відправлення правосуддя.

Ключові слова: цивільне судочинство, докази, оцінка доказів, допустимість доказів.

Постановка проблеми. У контексті останніх трансформацій, що відбуваються в сучасних цивільних правовідносинах та правовому полі, що їх регулює, виникає багато запитань щодо правозастосування тих чи інших нормативних положень. Відстеження останніх змін до цивільного процесуального законодавства щодо подання доказів, можливостей учасників справи у доказуванні, ролі суду в зазначеному процесі дозволяє відзначити вагомий поступ українського законодавця в нормативному регулюванні ключової для вирішення цивільного спору діяльності.

Також позитивним моментом є застосування національними судами міжнародних

стандартів оцінки доказів у своїх рішеннях, що свідчить про орієнтацію українського судочинства на основні постулати людиноцентристської ідеології.

Проте не завжди вдається передбачити усі нюанси реалізації правозастосувачами нових положень. Законотворча техніка – це недосконалий, але надзвичайно гнучкий механізм. Тому з часом виникають напрацьовані практичні підходи щодо трактування тих чи інших нововведених положень.

Отже, ця стаття буде присвячена концентрату судових рішень, в яких так чи інакше порушується проблема допустимості доказів в цивільному судочинстві з огляду на актуальну судову практику.

Мета статті – визначити особливості та недоліки застосування критерію допустимості доказів на основі сучасної судової практики в цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу. Допустимість доказів – четверта частина одного цілого, що являє собою оцінка доказів судом під час розгляду та вирішення цивільної справи. Зазначений критерій не є новим, він був закріплений і в попередній редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [1].

Основний його зміст полягає у тому, що кожен доказ, доданий до відповідного процесуального документа, повинен бути отриманий у вірний спосіб, тобто з дотриманням законодавчих вимог. Закон забороняє суду при зважуванні обставин справи на основі їх обґрунтування брати до уваги докази, одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Крім цього, ті обставини, що згідно з законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування.

У цій статті буде зосереджена увага на допустимості доказів у контексті практичного аспекту змін до цивільного процесуального законодавства, що були проведені у 2017 році [2].

Так, однією з новел, що станом на сьогодні вже є звичним засобом доказування, було впровадження електронних доказів. Багато питань виникало в науці та на практиці щодо їх форми, подання до суду, достовірності тощо. Але електронні докази є проявом технологічного поступу в світі, тож ігнорування їх є ірраціональним.

Прикладом вирішення питання судом щодо допустимості електронних доказів може слугувати справа № 352/1441/19 від 08 листопада 2019 року, в котрій Тисменицький районний суд Івано-Франківської області вирішив, що подана до суду як доказ копія електронного договору позики не може вважатися належним та достовірним доказом, оскільки не підтверджує факту підписання договору відповідачем за допомогою одноразового ідентифікатора або ж за допомогою електронного цифрового підпису, який би відповідав вимогам Закону України «Про електронний цифровий підпис». Інших письмових або електронних доказів, які б відповідали вимогам процесуального законодавства щодо належності, допустимості або достатності доказів, суду не було надано.

Суд наголосив на тому, що позивачем не надано належних і допустимих доказів того, що саме відповідачем підписано договір позики № 48458 від 20.06.2016 р.

На підтвердження укладення договору відповідачем до позовної заяви долучено роздруковку з інтернет-сторінок. Однак дані докази не можуть підтвердити обставину, що реєстрацію в Особистому кабінеті на сайті позивача та заповнення обов'язкових полів заявки на отримання позики здійснив саме відповідач [3].

Таким чином, допустимість – такий критерій оцінки, що вимагає тотальної перевірки судом наданої йому інформації.

Крім того, сторони наділені правом впливати на процес оцінки допустимості того чи іншого доказу судом.

Пленум Верховного Суду України у Постанові «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» № 2 від 12.06.2019 року зазначає: «Якщо при дослідженні письмових доказів особою, яка бере участь у справі, буде подана заява про те, що доданий до справи або поданий іншою особою для ознайомлення документ викликає сумнів з приводу його достовірності або є фальшивим, особа, яка подала цей документ, може просити суд виключити його з числа доказів і розглядати справу на підставі інших доказів» [4].

Якщо суд дійде висновку, що доказ є недопустимим, він не візьме цей доказ до уваги. Тобто суд не може обґрунтувати ним своє рішення. Однак суд повинен у мотивувальній частині рішення зазначити, чому саме він цей доказ відхиляє.

З огляду на принцип змагальності сторони часто обирають стратегію захисту шляхом виклику сумнівів у суду щодо правдивості того чи іншого доказу. Тому цивільне процесуальне законодавство наділило українського арбітра різноманітними інструментами контролю.

Наприклад, у справі 757/38969/19-ц від 05 листопада 2019 р. Печерський районний суд м. Києва задовольнив клопотання позивача про витребування у сторони відповідача оригіналу боргової розписки від 22 березня 2013 року та проведення почеркознавчої експертизи у зв'язку із запереченням відповідача щодо її підписання.

Суд зазначив, що незасвідчені або неправильно засвідчені копії документів можуть бути належними, проте недопустимими доказам, оскільки у випадках, передбачених законодавством, певні обставини справи повинні або не можуть підтверджуватися певними засобами доказування.

Оскільки доказування не може ґрунтуватися на припущенні, а докази повинні відповідати вимогам належності, допустимості, достатності та достовірності, у разі немож-

ливості самостійно надати докази, учасник справи вправі подати клопотання про витребування таких доказів судом.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини та з огляду на зміст статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право кожного на захист жодним чином не допускає обмеження держави у виборі правових засобів і їх реалізації в ході розгляду його справи, оскільки у своїх доводах Суд керується теорією рівності зброї, тобто зрівнювання сторін не за кількісними ознаками наданих повноважень, а за процесуальним статусом в ході усього процесу, в тому числі і в суді (постанова у справі «Рожков проти РФ» від 31 жовтня 2013 року). Сам принцип рівності зброї передбачає, що кожній зі сторін повинна бути надана розумна можливість представити свою правову позицію, включаючи свої докази таким чином, щоб вона не була поставлена в значно менш вигідне становище, ніж інша сторона [5].

На практиці трапляються достатньо неординарні судові позиції щодо визнання доказів належними та допустимими.

Зокрема, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 жовтня 2019 року у справі № 678/364/15-ц останній визнав належним і допустимим доказом укладення договору позики наявність матеріалів кримінального провадження та постанови про його закриття.

Касаційний цивільний суд погодився з обґрунтуванням апеляційного суду, що відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод матеріали вказаного кримінального провадження взяті ним до уваги як доказ укладення договору позики між сторонами, а не як преюдиційні обставини, встановлені в постанові про закриття провадження. Проте первинно судом першої інстанції такі докази були визнані неналежними та недопустимими [6].

Болючим питанням для України залишається захист майнових та немайнових прав громадян, порушених у зв'язку з конфліктом на Донбасі. З приводу цього Апеляційним судом Харківської області були підготовлені Узагальнення судової практики у справах щодо захисту майнових та немайнових прав, порушених у зв'язку з конфліктом на Донбасі.

Так, враховуючи Консультативний висновок Міжнародного суду (ООН) у справі Намібії (Намібійський виняток), який полягає в тому, що не можуть визнаватися недійсними всі документи, видані на окупованій території, оскільки це може зашкодити правам мешканців такої території,

наші національні суди вирішили, що можуть враховуватись і оцінюватись разом з іншими доказами в їх сукупності документи, видані органами та організаціями і установами, що перебувають на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України. Отже, такі докази є належними та допустимими, а сторони можуть підтвердити з їх допомогою свої вимоги [7].

Рішенням Вовчанського районного суду Харківської області від 21.06.2017 року у справі № 617/783/17 задоволено заяву Особи 1, встановлено факт народження Особи 2 08.06.2017 року на території с. Ровеньки Луганської області від батьків Особи 3 та Особи 4.

Рішення мотивоване тим, що згідно з медичним свідоцтвом про народження, виданим пологовим відділенням ГУ «Ровенська ЦГМБ» 08.06.2017 року народився хлопчик вагою 3185 гр. Однак Вовчанський відділ ДРАЦС у Харківській області відмовив у видачі свідоцтва про народження, оскільки лікарня перебуває на непідконтрольній Україні території. Таким чином, встановлено, що дитина дійсно народилась на непідконтрольній території в сім'ї Особи 3 та Особи 4, які перебувають в шлюбі [8].

Позиція щодо допустимості та належності доказів, отриманих на тимчасово окупованих територіях, підтверджує можливість судової системи змінюватися залежно від потреб суспільства та надавати послуги з правосуддя відповідно до найвищих європейських стандартів.

Якщо керуватися європейськими принципами оцінки доказів, то часто в рішеннях Європейського суду з прав людини можна зустріти такий стандарт доказування, як баланс ймовірностей.

У справі "J.K. AND OTHERS v. SWEDEN" від 23.08.2016 р. ЄСПЛ зазначає, що на відміну від кримінального процесу, де основним стандартом оцінки доказів є формулювання «поза розумним сумнівом», у цивільному процесі закон не вимагає цього високого стандарту. Суддя повинен вирішити справу з огляду на баланс ймовірностей. У справах про захист прав та інтересів біженців немає необхідності у тому, щоб суддя був повністю переконаний у правдивості кожного фактичного твердження заявника. Суддя повинен вирішити, чи з огляду на надані докази, а також правдивість тверджень заявника, ймовірно, що вимога цього заявника є достовірною [9].

Слід зазначити, що такий підхід позбавляє оцінку доказів абстракції, а її критерії становлять чіткий і злагоджений механізм.

Проблемним практичним питанням, що часто слугує підставою для скасування

касаційним судом рішень судів апеляційної інстанції та залишення в силі рішень судів першої інстанції, є подання учасником справи доказів, які не були подані до суду першої інстанції, до апеляційного суду.

Цивільно-процесуальна норма передбачає можливість подання нових доказів у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього (ч. 3 ст. 367 ЦПК України).

Яскравим практичним прикладом, де суд власне застосував вищезазначене положення, а також підкреслив важливість з'ясування судами наявного доказового матеріалу у підготовчому судовому засіданні, є постанова Вінницького апеляційного суду від 17 вересня 2019 року у справі № 146/500/19.

Під час апеляційного розгляду з'ясувалося, що докази на підтвердження факту сімейних зв'язків між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 для оформлення спадкових прав на домоволодіння не були додані до позовної заяви, оскільки були отримані після звернення з позовом. При цьому такі докази були подані у підготовчому судовому засіданні, проте з невідомих причин не були долучені до матеріалів справи.

З матеріалів справи та технічного запису у підготовчому судовому засіданні апеляційний суд встановив, що 22 травня 2019 року суд першої інстанції не з'ясував у позивача ОСОБА_1 те, чи нею були подані всі докази на підтвердження обставин, викладених у позові, не скористався своїм правом роз'яснити, які обставини входять до предмета доказування та які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи, а також які наслідки вчинення чи невчинення відповідних процесуальних дій.

Водночас однією із підстав для відмови у задоволенні позову суд першої інстанції вказав відсутність доказів, що ОСОБА_3 та ОСОБА_2 були чоловіком та дружиною, що фактично подані були.

Апеляційний суд наголосив на необхідності дотримання судом першої інстанції усіх вимог щодо належного проведення підготовчого судового засідання і визнав причини неподання доказів в цій справі поважними та такими, що мають істотне значення для правильного вирішення справи [10].

У касаційному оскарженні теж є своя специфіка. Зокрема, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду неодноразово відзначав те, що під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм мате-

ріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими (ч. 1 ст. 400 ЦПК України).

Так, у справі № 727/6399/16-ц представник позивача касаційну скаргу мотивував тим, що судами попередніх інстанцій не враховано того, що скріншот екрана із зображенням позичальника з картою, зроблений 10 вересня 2012 року, не може бути належним та допустимим доказом на підтвердження зобов'язань за Генеральною угодою про реструктуризацію заборгованості, а також того, що відбулося волевиявлення на укладення цього договору, тому такий договір є недійсним.

Таким чином, представник позивача спонукав касаційний суд встановити обставини, котрі не були встановлені в рішенні суду першої інстанції. З приводу цього судом було надане відповідне роз'яснення у постанові від 26 червня 2019 року.

Однак Касаційний цивільний суд, перевіряючи застосування норм матеріального та процесуального права в контексті встановлення доказового матеріалу судами першої та апеляційної інстанції, що належним чином підтверджувало би існування кредитних правовідносин, дійшов висновку про їх правильність, повноту та всебічність.

Отже, суд залишив касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення він залишив без змін [11].

У разі перегляду судових рішень національними судами вищих інстанцій чи міжнародними судами варто відзначити, що первинною оцінкою доказів є та, що була здійснена судом першої інстанції відповідно до національних правил.

Крім того, міжнародні суди дозволяють державам встановлювати власні фільтри оцінки доказів.

ЄСПЛ наголошує, що оцінка доказів є компетенцією національних судів і ЄСПЛ не підмінятиме власною позицією оцінку фактів, яку їм було надано в межах національного провадження, гарантуючи право на справедливий судовий розгляд. Стаття 6 Конвенції водночас не встановлює жодних правил щодо допустимості доказів або способів їх оцінки, що є предметом регулювання національними судами (справа «Трофимчук проти України» від 28.10.2010 року).

Але вимога справедливості судового розгляду включає дослідження способу, у який було отримано та представлено докази,

тому завдання ЄСПЛ, серед іншого, полягає у тому, щоб установити, чи провадження в цілому включно зі способом отримання і представлення доказів було справедливим у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції [12].

Отже, ЄСПЛ не втручається в процес оцінки доказів, поки не буде встановлено порушення Конвенції через отримання доказів незаконним шляхом.

Національні суди зважають на таку позицію останнього та неодноразово зазначають про це у своїх рішеннях.

Наприклад, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у рішенні № 369/1923/15-ц від 04 липня 2018 року підкреслює, що засади рівності і змагальності у судовому процесі виведені ним із принципу верховенства права, якому підпорядкована вся Конвенція, та є складовими частинами права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції. Принцип рівності сторін у процесі у розумінні справедливого балансу між сторонами вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво невігідне становище відносно іншої сторони [13].

Висновки

З огляду на проаналізовану судову практику ми дійшли висновку, що питання допустимості доказів є багатограним і проявляється в різних іпостасях впродовж здійснення цивільного судочинства. Важливо підкресити, що усі вимоги законодавця до оформлення заяв по суті справи чи часових меж подання доказів повинні неухильно дотримуватися учасниками справи. У іншому разі діють заходи відповідальності.

Судова практика постійно видозмінюється, але важливо формувати доказовий матеріал легітимним шляхом.

Таким чином, дана стаття стала сукупністю найактуальнішої як національної, так і міжнародної судової практики в світлі і законодавчих змін, і політичних перипетій. Тут порушуються проблемні питання застосування тих чи інших нормативних положень. Це позитивно впливає на цілісне бачення допустимості доказів як важливої частини їх оцінки, а також ухвалення справедливого рішення судом у справі.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 48. Ст. 436. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

3. Рішення Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 08.11.2019 у справі № 352/1441/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85623697>.

4. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>.

5. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 05.11.2019 року у справі № 757/38969/19-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85441260>.

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 17 жовтня 2019 року у справі № 678/364/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85033223>.

7. Узагальнення судової практики у справах щодо захисту майнових та немайнових прав, порушених у зв'язку з конфліктом на Донбасі. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag17c10.

8. Рішення Вовчанського районного суду Харківської області від 21.06.2017 року у справі № 617/783/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67298522>.

9. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "J.K. AND OTHERS v. SWEDEN" від 23.08.2016 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-165442%22%5D%7D>.

10. Постанова Вінницького апеляційного суду від 17 вересня 2019 року у справі № 146/500/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84353842>.

11. Постанова Великої Палати Верховного суду від 26 червня 2019 року у справі № 727/6399/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84573553>.

12. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Трофимчук проти України» від 28.10.2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_846.

13. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 липня 2018 року № 369/1923/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75241756>.

The article is devoted to the practical application of the novels of civil procedural legislation regarding the institute of proving in point of view of recent changes. The main focus is on the key criterion for the evaluation of evidence – the admissibility of evidence and their use by the courts in a modern way. There were clarified basic principles of admissibility of evidence and their compliance on the example of case law.

There were investigated peculiarities of the admissibility of electronic evidence as a new mean of proving in the light of technological progress and the reasons for their rejection by the courts. There were determined possibilities of influence of the parties on the recognition of evidence as admissible or inadmissible and the power of the court to verify the positions of the parties. There is raised a problem that evidence obtained on temporarily occupied territories should be recognised as those that were obtained in manner prescribed by legislation, and the judicial illustration of the possibility of such recognition according to the highest standards of human rights in difficult political situations. There is underlined a significant progress of Ukrainian justice in this regard.

The aspect of the application by national courts of international principles of the assessment of evidence has also been clarified, with practical examples of the position of the European Court of Human Rights. The focus is on transferring discretion from the international courts to state concerning establishing their own criteria for evaluating evidence, which in its turn doesn't deprive international arbitrators of control on their compliance in the event of a suspected breach of international standards.

There is outlined the specific of the limits of assessment of appeal courts decisions, as well as the limitations imposed for the cassation instance. The examples of judicial practice on application the exceptional case of admission by the court of new evidence during the appeal proceedings and the rejection of such evidence during the cassation proceedings.

In general, the main problems of admissibility of evidence in civil proceedings have been thoroughly investigated in view of the continuous process of changes both in legislation and in practice, and the ways of solving of them by the courts while administration of justice.

Key words: civil proceedings, evidence, evaluation of evidence, admissibility of evidence.

